

MAHALLIY BUDJETNI SHAKLLANTIRISHDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY SEKTORNING O'RNI

Ilmiy rahbar: To'xtabaev Abdurashid Tursunovich

Andijon davlat texnika instituti

"Menejment" kafedrası i.f.n., professor,

Ibragimov Omadjon Oybek o'g'li

Andijon davlat texnika instituti

"Moliya va moliyaviy texnologiyalar"

yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada mahalliy budjetni shakllantirish jarayonida kichik biznes va xususiy sektorning o'rni hamda ularning iqtisodiy ahamiyati tahlil qilingan. Maqolada kichik biznes subyektlarining hududiy iqtisodiyotdagi ulushi, ularning soliq tushumlarini shakllantirishdagi roli va budjet daromadlarining barqarorligiga ta'siri yoritilgan. Maqolada xususiy sektor rivojlanishi bilan mahalliy budjet daromadlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik hamda ushbu jarayonga ta'sir etuvchi asosiy iqtisodiy omillar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: kichik biznes, xususiy sektor, soliq tushumlari, hududiy iqtisodiyot, budjet barqarorligi, iqtisodiy faollik.

Kirish. Mahalliy budjetni shakllantirish jarayonida kichik biznes va xususiy sektorning o'rni tobora ortib bormoqda. Bozor iqtisodiyoti sharoitida ushbu sektorlar nafaqat iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi, balki davlat budjeti, xususan mahalliy budjet daromadlarining asosiy manbalaridan biri sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasida olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar natijasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi yalpi ichki mahsulotda ham, budjet tushumlarida ham sezilarli darajada oshib bormoqda.

Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra [1], O'zbekistonda yalpi ichki mahsulotda kichik biznes va xususiy sektorning ulushi 2024-yil yakuniga kelib taxminan 54–56 foiz atrofida shakllangan. Bu ko'rsatkich kichik biznesning iqtisodiyotdagi yetakchi o'ringa ega ekanligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, mahalliy budjet daromadlarining katta qismi aynan ushbu sektor faoliyatidan olinadigan soliq tushumlari hisobiga shakllanadi.

Kichik biznes va xususiy sektor mahalliy budjetga bir nechta asosiy kanallar orqali ta'sir qiladi. Birinchi navbatda, bu soliq tushumlari hisoblanadi. Yuridik shaxslar foyda solig'i, jismoniy shaxslar daromad solig'i, qo'shilgan qiymat solig'i hamda ijtimoiy to'lovlar orqali budjet daromadlari shakllanadi. Kichik biznes subyektlari sonining oshishi bilan ushbu tushumlar ham mutanosib ravishda ko'payadi.

O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra [2], mamlakatda kichik biznes subyektlarining umumiy soni 2024-yilda 400 mingdan ortiqni tashkil etgan. Ushbu korxonalar iqtisodiyotda bandlikning 75 foizdan ortig'ini ta'minlab, aholining daromad darajasini oshirishga xizmat qilmoqda. Daromadlarning oshishi esa iste'mol hajmini kengaytiradi va natijada savdo aylanmasi ortadi, bu esa bilvosita budjet tushumlariga ijobiy ta'sir qiladi.

Mahalliy budjetni shakllantirishda kichik biznesning yana bir muhim roli – hududiy iqtisodiy faollikni oshirishdir. Hududlarda kichik biznes subyektlarining ko'payishi mahalliy ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va savdo sektorini rivojlantiradi. Bu esa hududiy budjetlarning markazga qaramligini kamaytirib, moliyaviy mustaqilligini kuchaytiradi. Xususan, Open Budget platformasi ma'lumotlariga ko'ra, mahalliy budjet xarajatlarining sezilarli qismi aynan hududiy infratuzilma va ijtimoiy loyihalarga yo'naltirilmoqda. Bu loyihalarni moliyalashtirishda esa kichik biznesdan tushadigan soliq tushumlari asosiy manbalardan biri hisoblanadi [3]. Natijada budjetning ichki barqarorligi ta'minlanadi.

Kichik biznes va xususiy sektorning iqtisodiy ahamiyati faqat budjet daromadlari bilan cheklanmaydi. Ular yangi ish o'rinlarini yaratish orqali ishsizlik darajasini kamaytiradi. Bandlikning oshishi esa ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi va davlat budjetiga tushadigan ijtimoiy xarajatlar yukini kamaytiradi. Bu holat ham bilvosita mahalliy budjet samaradorligini oshiradi. Shuningdek, kichik biznes innovatsion rivojlanishga ham turtki beradi. Raqobat muhitining shakllanishi mahsulot va xizmatlar sifatini yaxshilaydi, bu esa iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Natijada iqtisodiy faollik kuchayib, soliq bazasi kengayadi.

Mahalliy budjetni shakllantirish jarayonida xususiy sektorning yana bir muhim jihati – investitsion faollikdir [4]. Xususiy sektor investitsiyalarni jalb qilish orqali ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytiradi. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi yillarda hududiy investitsiyalar hajmining oshishi mahalliy budjet daromadlarining barqaror o'sishiga xizmat qilmoqda. Biroq kichik biznes va xususiy sektor rivojlanishida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, kredit resurslariga kirish imkoniyatlarining cheklanganligi, soliq yukining ayrim holatlarda yuqoriligi va raqamlashtirish jarayonlarining to'liq yakunlanmaganligi ushbu sektorning to'liq salohiyatini amalga oshirishga to'sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini yanada takomillashtirish zarur.

Kichik biznesni rivojlantirish bugungi kunda iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi eng muhim omillardan biri sifatida qaralmoqda. Bozor iqtisodiyoti sharoitida aynan kichik tadbirkorlik subyektlari iqtisodiy tizimning moslashuvchanligini oshiradi, raqobat muhitini shakllantiradi va eng muhimi, mahalliy budjet daromadlarining barqaror manbai sifatida xizmat qiladi [5]. Shu sababli kichik biznesni qo'llab-quvvatlash orqali

budjet barqarorligini ta'minlash masalasi davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda O'zbekistonda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar natijasida tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish uchun institutsional asoslar mustahkamlanmoqda. Soliq tizimining soddalashtirilishi, elektron hisobot tizimlarining joriy etilishi va ruxsat berish tartib-taomillarining qisqartirilishi kichik biznes uchun qulay muhit yaratmoqda. Bu esa o'z navbatida iqtisodiy faollikni oshirib, hududiy budjetlarning daromad bazasini kengaytirmoqda. Kichik biznesni qo'llab-quvvatlashning birinchi muhim imkoniyati - iqtisodiyotning norasmiy sektorini qisqartirishdir. Raqamli nazorat tizimlari va elektron soliq hisoboti joriy etilishi natijasida iqtisodiy operatsiyalar shaffoflashmoqda. Bu holat budjetga tushmayotgan yashirin iqtisodiy oqimlarni kamaytirib, soliq tushumlarini oshirishga xizmat qiladi. Natijada hududiy budjetlar barqarorroq moliyaviy asosga ega bo'ladi.

Ikkinchi muhim yo'nalish - hududlarda ishlab chiqarish zanjirlarini shakllantirishdir. Kichik biznes yirik korxonalar bilan kooperatsiya asosida ishlaganda mahalliy iqtisodiyot ichki integratsiyalashuvga erishadi. Bu esa hudud ichida qo'shilgan qiymat yaratish darajasini oshiradi. Qo'shilgan qiymatning ortishi esa bevosita budjetga tushadigan soliq tushumlarini ko'paytiradi va iqtisodiy mustaqillikni kuchaytiradi. Shuningdek, kichik biznesni qo'llab-quvvatlash hududlarda bandlik muammosini kamaytirishning samarali vositasi hisoblanadi. Yangi ish o'rinlari yaratilishi aholining daromad darajasini oshiradi, bu esa iste'mol bozorini kengaytiradi. Iste'mol hajmining oshishi savdo va xizmat ko'rsatish sohalarini rivojlantiradi, natijada mahalliy iqtisodiy aylanish tezlashadi. Bu jarayon budjet tushumlariga bilvosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Kichik biznes rivojlanishi hududiy iqtisodiy faollikni oshiruvchi yana bir omil - bu moliyaviy resurslarning diversifikatsiyasidir. Tadbirkorlik subyektlari turli sohalarga kirib borishi iqtisodiyotning bir yo'nalishga qaramligini kamaytiradi. Bu esa iqtisodiy barqarorlikni oshiradi va budjet daromadlarining mavsumiy tebranishlarini kamaytiradi.

O'zbekiston Respublikasida budjet tizimini isloh qilish jarayonida ochiqlik va hisobdorlik tamoyillari kuchaytirilmoqda. Bu borada davlat budjetining jamoatchilik nazorati ostida bo'lishi muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, raqamli platformalar orqali budjet mablag'larining sarflanishi ustidan nazorat kuchaytirilishi samaradorlikni oshirmoqda. Bu esa budjet xarajatlarining oqilona taqsimlanishiga xizmat qiladi.

Kichik biznesni rivojlantirishning yana bir muhim imkoniyati - innovatsion faoliyatni kengaytirishdir. Raqobat muhitida korxonalar yangi texnologiyalarni joriy etishga majbur bo'ladi. Bu jarayon ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, resurslardan foydalanishni optimallashtiradi va iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi. Natijada budjetga tushadigan soliq bazasi ham kengayadi. Biroq kichik biznesni rivojlantirishda ayrim tizimli muammolar ham mavjud. Masalan, ayrim hududlarda

logistika infratuzilmasining yetarli emasligi, kredit resurslarining notekis taqsimlanishi va bozor ma'lumotlarining cheklanganligi tadbirkorlik faoliyatini to'liq rivojlantirishga to'sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli davlat tomonidan kompleks qo'llab-quvvatlash siyosatini davom ettirish muhimdir.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, kichik biznesni qo'llab-quvvatlash orqali budget barqarorligini ta'minlash va hududiy iqtisodiy faollikni oshirish uchun keng imkoniyatlar mavjud. Ushbu sektor iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida soliq bazasini kengaytiradi, bandlikni oshiradi, ichki bozorni rivojlantiradi va hududiy iqtisodiy muvozanatni mustahkamlaydi. Shu sababli kichik biznesni rivojlantirish strategik ahamiyatga ega bo'lib, u kelgusida ham iqtisodiy siyosatning markaziy yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasi. (2024–2025). Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyati bo'yicha statistik to'plam. <https://stat.uz>
2. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. (2025). Budget tizimi islohotlari va hududiy moliyalashtirish bo'yicha tahliliy hisobot. <https://mf.uz>
3. O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasi. (2024–2025). Milliy hisoblar: YAIM tarkibida kichik biznes va xususiy sektor ulushi. <https://stat.uz>
4. Saparov E. HUDUDLARNING IJTIMOY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISHDA MAHALLIY BUDJET IMKONIYATLARINI YANADA OSHIRISH YO'LLARI //Innovation Science and Technology. – 2025. – T. 1. – №. 9.
5. Isoqov Z. MAHALLIY BUDJET DAROMADLARI BARQARORLIGINI TA'MINLASH YO'NALISHLARI //Innovation Science and Technology. – 2026. – T. 2. – №. 2.